

10. Кононенко П.П. Свою Україну любить / Петро Петрович Кононенко. – К.: Твім інтер, 1996. – С. 149.
11. Куліш П. Повне зібрання творів. Листи / Пантелеймон Куліш. – К.: Критика, 2005. – Т. 1. 1841–1850. – 786 с.
12. Мельниченко В. На славу нашої преславної України / Володимир Мельниченко. – М.: Олма Медиа Групп, 2008. – 555 с.
13. Русская старина. – 1879. – Май. – С. 215–216.
14. Стороженки. Семейный архив. – К., 1907. – Т. 3. – С. 12–14.
15. Титов А. Письма П.А.Кулиша к О.М.Бодянскому (1846–1877) / Андрей Титов // КС. – 1897. – Т. LVIII, №9. – С. 401–403; №10. – С. 34–37.
16. Титов А. Дневник Николая Ханенко / Андрей Титов // КС. – 1896. – Т. LIV. – №7. – С. 30, 152.
17. Чернышевский Н.Г. Временник Общества истории и древностей российских. Книги 16, 17, 18 и 19. Москва, 1853–1855 // Полн. собр. соч.: В 15 т. / Николай Григорьевич Чернышевский. – М., 1949. – Т. 2. – С. 318.
18. ЧОИДР. – 1848. – Кн. 1. – С. 107–117.
19. ЧОИДР. – 1863. – Кн. 2. – С. 31.
20. Шевчук В. Історія Русів / Валерій Шевчук. – <http://ru.wikipedia.org/wiki/> – С. 1.

О.Б.Коваленко

"Записка о времени основания или учреждения губернских и поветовых городов Черниговской губернии" (1829 р.) як пам'ятка регіональної історіографії

У 20-х рр. XIX ст. на Чернігово-Сіверщині тривала досить болісна зміна поколінь місцевих дослідників, що значною мірою підважило тяглість історіографічного процесу в регіоні. Як з'ясувалося, допіру нікому було заповнити "вакансії", що виникли після смерті метрів краю історіописання О.Шафонського (1740–1811) та М.Маркова (1760–1819). Помітно підупала у цей час і наукова й культурно-освітня традиція, яку від Чернігівського колегіуму успадкувала Чернігівська духовна семінарія. Це засвідчив, зокрема, "Разговор о начале города Чернигова и о учреждении семинарии", впорядкований у її стінах у 1805 р. [1]. Не могла зародити справі й щойно заснована Ніжинська гімназія вищих наук. Коли у 1822 р. її почесний попечитель О.Кушельов-Безбородько запропонував створити наукове товариство, яке "в собственности занималось бы историческими исследованиями, до того края относящимися", тамтешня професура відмовилася, посилаючись на брак джерел, спеціальних знань та вільного

часу [2]. І тільки у розкиданих на теренах Чернігово-Сіверщини монастирях і поміщицьких маєтках поволі снувалося розмаїте плетиво краєзнавчих студій, підживлюючи так званий антикварний напрям у вітчизняній історіографії [3]. І хоча О.Журба цілком слушно говорить про "історизованість ... настроїв та ідеалів", властиву тогочасному суспільству [4], фаховий рівень історичних знань, що побутували у середовищі місцевої еліти, залишав бажати кращого.

Цю історіографічну ситуацію досить виразно характеризує датована 1829 р. "Записка о времени основания или учреждения губернских и поветовых городов Черниговской губернии", виявлена у складі фонду Канцелярії чернігівського губернатора, що зберігається у Державному архіві Чернігівської області [5]. Супровідні документи дозволяють відтворити обставини її створення. Наприкінці 1828 р. за вказівкою імператора Миколи I урядовці й учені заходилися довкола впорядкування "Статистики Российской империи". Відтак Міністерство внутрішніх справ розіслало на місця відповідні директиви й перелік питань (у вигляді анкет і таблиць), які передбачали збирання статистичних відомостей. Водночас слід було підготувати історичні довідки про усі губернські та повітові міста. У січні 1829 р. такі вказівки одержав і чернігівський губернатор М.Жуков [6]. Саме за його дорученням місцеві чиновники поринули в історичні студії, наслідком яких стала вищезгадана "Записка". З огляду на місце й значення цієї пам'ятки в контексті розвитку регіональної історіографії, подаємо повний її текст мовою оригіналу зі збереженням усіх лексичних і стилістичних особливостей.

Записка о времени основания или учреждения губернских и поветовых городов Черниговской губернии

Губернский город Чернигов. Когда основан, достоверных сведений не отыскано, в истории же первого российского летописца Нестора значится, что древность его полагается наравне с городом Киевом; губернским же городом учрежден в 1782 году.

Поветовые города

Остер. В грамоте Владислава короля польского, данной остерским жителям в 1600 году ноября 20 дня, пишется местечком, а в документе, учиненном уполномоченными от гетмана Ивана Мазепы на разверстку имений 1694 года ноября 10 дня, городом уже; в Истории же первой части о Малой России Бантыша-Каменского, напечатанной 1822 года, в статье о Зборовском договоре гетмана Богдана Хмельницкого с поляками упоминается гораздо прежде о городе Остре, то есть в феврале 1649 года; но о начале основания его, за неимением никаких о том преданий,

неизвестно; поветовым же городом Остер учрежден при открытии Киевского наместничества в 1782 году.

Козелец. В привилегии короля польского Яна Казимира, данной без означения только которого именно года, между прочего показан правами и порядком добрым необразованным, из чего заключать должно, что оный город Козелец в недавнем до короля Яна Казимира времени основан; поветовым же городом учрежден при открытии Киевского наместничества в 1782 году.

Нежин. Когда основан, сведений по делам не оказалось; поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Борзна. Был в древние времена сотенным, но когда основан, о том покрыто неизвестностью, учрежден поветовым городом при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Конотоп. Когда основан, никаких видов не оказалось, поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Кролевец. Основан в 1601 году, затем устроена была в нем королем польским Яном Казимиром крепость в 1646 году. Поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Глухов. Когда основан, сведений по делам не оказалось, поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Новгородско-северск. Основан Великим князем Киевским Ярославом 1-м в 1044 году, который был учрежден губернским городом в 1782 году, а за упразднением в 1801 в Новгородско-северской губернии существует с этого времени поветовым городом.

Стародуб. Когда основан или учрежден, покрыто неизвестностью, а упоминается оный в Нестеровской летописи с 1096 года, имянуясь принадлежащим Черниговскому княжеству, поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Мглин. О времени учреждения его сведений по делам не оказалось, поветовым же городом учрежден при открытии Новгородско-северского наместничества в 1782 году.

Сураж. Основан или учрежден поветовым городом в 1803 году.

Новозыбков. Учрежден поветовым городом в 1809 году.

Городня. Когда основан, сведений не оказалось, поветовым же городом учрежден при открытии Черниговского наместничества в 1782 году.

Сосница. Когда основан, сведений не оказалось, поветовым же городом учрежден при открытии Новгородско-северского наместничества в 1782 году.

Гражданский губернатор Николай Жуков
Советник [...]
Советник Иван Книговский [?]

Державний архів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 3205, арк. 5 – 57 зв.

Як бачимо, упорядники "Записки" здійснили пошук документів з історії міст регіону – це опосередковано засвідчують вирази "сведений по делам не оказалось" або "никаких видов не оказалось". Були виявлені, зокрема, помилково датований 1600 р. (або сфальшований) універсал польського короля Владислава IV мешканцям Остра, недатований привілей його наступника короля Яна Казимира Козельцю, а також "документ, учиненный уполномоченными от гетмана Ивана Мазепы на разверстку именных" поблизу Остра від 10 листопада 1694 р. [7]. У двох випадках упорядники посилаються на літопис Нестора: щодо Стародуба наведена конкретна дата першої згадки – 1096 р., а про Чернігів, мовляв, "значится, что древность его полагается наравне с городом Киевом". Привертає увагу також посилання на перше видання "Истории Малой России" Д.Бантшиша-Каменського у контексті згадки про Остер у Зборівській угоді 1649 р. Джерела інформації про заснування Новгород-Сіверського Ярославом Мудрим у 1044 р., а Кролевця – у 1601 р. у "Записке" не зазначені. Що ж до решти повітових міст, то час їхнього заснування встановити не вдалося – "о том покрыто неизвестностью".

Загалом складається враження, що упорядники "Записки" не були ознайомлені ні з "Черниговского наместничества топографическим описанием" (1786 р.) О.Шафонського, що поширювалось у рукописних копіях, ні з опублікованими на той час працями М.Маркова "О городах и селениях в Черниговской губернии, упоминаемых в Нестеровской летописи и в продолжателях оной до 1206 года" (1815 р.), "О достопамятностях Чернигова" (1816 р.), в яких актуалізована значна джерельна база з найдавнішої історії регіону. Вочевидь, вони випали з регіонального наукового обігу, що й зумовило прикрі лакуни в "Записке". Не дивно, що публікація в середині ХІХ ст. книги О.Шафонського й передрук студії М.Маркова "О достопамятностях Чернигова" спричинила справжню сенсацію. Але на той час регіональна історіографія вже пододала кризові явища і досить упевнено розвивалась по висхідній [8].

Література

1. Неопублікована пам'ятка регіональної історіографії початку XIX ст. / Підготовка до друку і передмова О.Б.Коваленка // Сіверянський літопис. – 1996. – №4. – С. 123–126.

2. Конференція професорів Ніжинської гімназії вищих наук на своєму засіданні 10 лютого 1822 р. навела, зокрема, такі аргументи, "препятствующие затруднения к учреждению Общества": "источники, состоящие в разных сочинениях или замечаниях, относящихся к сему краю, каковы летописи, народные повести, даже песни, особенно древние, грамоты, жалованные дворянству, волостным правлениям, монастырям и проч., из коих бы можно было заимствовать верные исторические материалы, по новости существования своего гимназия еще не успела приобрести; равно и народный дух края сего с своими обыкновениями, по недавнему наставников вступлению в должности, некоторым совсем почти неизвестен" (Лавровский Н.Л. Гимназия высших наук кн.Безбородко в Нежине (1820–1832) // Известия Историко-филологического института кн.Безбородко в Нежине. – К., 1879. – Т. III. – Неофициальный отдел. – С. 192). Згодом, у квітні 1829 р. наукове товариство при Ніжинській гімназії вищих наук таки було створено, але розгорнути активну діяльність не спромоглося (Державний архів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 3205, арк. 47 зв. – 48).

3. Див.: Колесник І.І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). – К., 2000. – С. 141–143, 158–160.

4. Журба О.І. Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 103.

5. Державний архів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 3205, арк. 57–57 зв.

6. Там само, арк. 1–203.

7. Напевне, у цьому документі йшлося про розмежування володінь Київського Братського монастиря і місцевих землевласників (Див.: Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – К.; Львів, 2002. – С. 249–252, 254–255; Універсали Івана Мазепи (1687–1709). – К.; Львів, 2006. – Ч. II. – С. 90–91, 142–143).

8. Див.: Федоренко П. Нариси з історії вивчення Чернігівщини // Записки Чернігівського наукового товариства. – Чернігів, 1931. – Т. 1. Праці історично-краєзнавчої секції. – С. 18–22; Коваленко А.Б. Развитие краеведения на Черниговщине в первой половине XIX в. // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: Сборник научных статей. – К., 1991. – С. 95–101.